

Володимир ПОГРЕБЕННИК

**“УКРАЇНА В АНТОНОВІМ ОГНІ”:
ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНИЙ КОМПЛЕКС
УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХІХ – ХХ СТОЛІТТЯ**

Тема України, національно-патріотична і державницька ідея – справжнє осердя української красної словесності, історіософський підмет вітчизняної художньої класики. Гостре відчуття “бездомності” свого народу на його-таки землі, екстатичне сприйняття відродження України навесні 1917 року і соборної злуки її земель, героїка і трагізм збройних змагань із метою відстояти державну волю, мужній резистанс дисидентів – все це визначило ідейно-естетичну й емоційну тональність поетичного слова ХІХ – ХХ століття про Україну. Увібравши в себе й “олітературивши” національну ідею, створивши візію гідної України, воно виховало те покоління, яке врешті й вибороло незалежну батьківщину. Проте слово це, найвище за мірою емоційної напруги, глибоке в осягненні українознавчих (національних, соціальних, духовних) реалій, не є ще вповні набутком свідомості всіх, в Україні сущих.

Уже в творчості геніального Тараса Шевченка українська поезія стала справжньою художньою енциклопедією гинучої України, доглибно вистудіювало константні етноментальні риси українців, сформувало національну свідомість. Об’єктом його естетичного інтерпретування були минувшина і теперішність України, навіть її майбутнє, стани всього українства й окремої людської душі, “ройове” і приват-

Володимир Погребенник

не життя українців – у різних часах, регіонах, матеріальних і духовних виявах. “Кобзар” започаткував і повновагі національно-патріотичні обертони, ставши животворним ферментом для погнобленого національного духа, націєтворчим чинником української суспільної й естетичної свідомості. Всупереч “єдинонеділимському” офіціозові, що панував в Україні, у добу, коли її доля хиталася на важких терезах, Шевченко підніс те високе почуття національної гідності, що вплинуло на “відродження українсько-руського духу не тільки на Україні, але і в Галичині” (І. Франко) в плані початків відновлення автономного державницького духу. На повну силу виявився в “Кобзарі” нероздільний зв’язок історії і сучасності, патріотичного болю і національно-учительної думки. Першим із українських письменників ХІХ ст. Шевченко не вважав себе “сыном отчизны общей”. На противагу цій поширеній ментальній самоідентифікації він навчив “на москалів не зважати”, бо “у їх народ і слово, і в нас народ і слово...”.

Творячи “повну літературу” для “повного” народу, Шевченко підпорядкував своє слово націєтворчим, духовно-перетворювальним (етноконсолідуючим) і ліберативно-державницьким функціям. Його пером водило чуття патріотичної любові. В умовах облоги царату, що залюбки інкримінував “сепаратизм”, одразу вживаючи драконівські репресивні заходи, перед Шевченком не стояло питання практично “вирішувати долю свого народу” (Є. Сверстюк), однак він її вирішував. Формував-бо думку українства, духовно його відроджував, плекаючи думки й образи про правову державу – федерацію вільних слов’янських республік із центром у Києві (за моделлю США), ідею автономізму, культ козацького республіканізму. Робив це, рано відчувши велич національно-визвольного змагання (під час перебування в Вільно 1830 р. спостерігав події польського повстання), переживаючи навіть у петербурзькій даліні стан глибокої ночі над колишньою козацькою республікою, перетворення силоміць її на пустку та величезне потьомкінське село.

Шевченко, сполучивши кров східно- та західноукраїнську (по матері з Бойків), успадкувавши козацьку (символічно: таж нащадком козаків Чигиринського полку став перший президент Української держави, також Грушевський Михайло) та гайдамацьку родинну традицію, був якнайтісніше пов’язаний із історією рідної нації. Осмислення державних її періодів, як і буття етносу без державників за майже літ двісті, стало широким колом художницьких інтересів маляра-митця і поета. При цьому зболений аналіз української під’яремної дійсності, патріотичну й навіть державницьку ідею він об’єднав

“Україна в антоновім огні”: ідейно-тематичний комплекс української поезії XIX – XX століття

із просвітницькою ідеєю вдосконалення суспільства й “антропоцентричною релігійністю” (Д. Чижевський).

Феноменальний дебют поета – “Кобзар” 1840-го р. – умістив антитезу козацької волі та бездержавної неволі кріпаччини і колоніалізму (“Думи мої, думи мої”). Ці останні стани України з вражаючою емоційно-експресивною силою втілилися в узагальнюючих образах – сирітських плачів обідраної Неньки понад Дніпром, символах – чорного російського орла над козацькою волею. Самоусвідомлення поетом національної туги сполучилося з жаданням визволення, реконструюванням визвольних рухів минулого, зокрема героїчних його сторінок (поєми “Тарасова ніч”, “Іван Підкова”). Вільне ширяння думкою в часі дозволило в дусі біблійних оскаржень відтворити драму України гинучи “козачества” з гетьманами, минаючи слави, загрожених віри і прадідівського звичаю (рядки 21 – 40 “Тарасової ночі”), запротестувати, що над дітьми козацькими поганці панують, протиставити волю – неволі. Навіть доля покровитки Катерини набула характеру символічного відтворення неволі України. На користь останнього твердження говорять викреслені цензурою рядки зі згадкою про Гетьманщину, приховане політичне окреслення – уподібнення наступного періоду історії вітчизни лише позірно пейзажному образіві “ставок під кригою в неволі”.

В цілому ж національно-патріотичне значення творчості Шевченка полягало не лише в охопленні думкою України козацької держави та могил, а й перспектив розпрявлення її народом, як Яремою Галайдою, вільних крил. Український геній пристрасним словом запалив оте поетичне світло, при якому стало видно по всій Україні, куди “кожен мусить простувати” (П. Куліш), розкрив усю ницість комплексу національної меншовартості.

Впродовж першого перебування на батьківщині Шевченко запізнав інтелектуальну її еліту, був ушанований як національний поет-пророк, прилучився думкою і пензлем (офорти “Живописної України”) до її державного минулого. Його емблемою були Хортиця, Холодний яр, гетьманські столиці Чигирин і Батурин. Друга подорож ізбагатила безпосереднім пізнанням волинської й подільської України, була значущою входженням в ядро Кирило-Мефодіївського братства. Результатом стало інтенсивне творче горіння, що породило “Три літа” – рукописну збірку “пророчо-історіософічного патетизму” (Є. Маланюк). Вона пов’язана з мотивом профетизму поета, тобто його функції вибавлення з імперського колоніального ярма українського народу. З цієї метою ліричний адресант – сам Шевчен-

Володимир Погребенник

ко – показав наслідки бездержавного животіння. Це оспалий у кайданах рабський дух загалу, моральне манкурство (в посланні “Гоголю”); нищення і пограбування “москалем” національних святощів України (“Розрита могила”); закладання чужих столиць на козацьких костях (“Сон”). Такі зболені констатації кладуть край і козакофільській романтиці, – адже більше “Не заріже батько сина, Своєї дитини”, за честь, славу, за братерство, За волю України, а, навпаки, викохавши, “продасть в різницю Москалеві” – як лепту вдовиці чужому отечеству. Втрачена ж державність власного народу, персоніфікована в вірші про руїни Богданової столиці, зумовила апокаліптичну образність ідейно-тематичного комплексу конаючої України (запродані степи, висихаючий Дніпро, сини на роботі в чужинця, підрастаючі перевертні – майбутні кати матері).

Висока державницька мрія й гострополітичне розкриття опозиційних її чинників становлять основу “містерії” “Великий льох”. Згідно переконливого прочитання С. Смаль-Стоцьким, у трьох душах, які караються за гріхи, Шевченко закодував три України. Перша, Богданова, злучилася з Москвою й цим отруїла все живе в собі. Друга – та, що стала при боці Петра проти Мазепи, “всякому служила, годила”. Третя, “малоросійська” катерининська Україна, вже “й не говорила”, лише плакала. Цей історичний трагізм сформували ті три ворони – “інтернаціоналістичні канали” кожного народу, каліцтво духу (вуособлене в трьох лірниках), ренегатство тих Іванів без роду, які будуть “катам помагати”. Сам же великий льох, – утілення драматичного, але й героїчного в історії батьківщини, її прихованих сил.

Фатальні наслідки вчиненого в Переяславі, провину гетьмана, “Олексійового друга”, автор епілогу продовжив у теперішній час (“Так сміються з України Сторонні люди!”). Й усе ж майбуття рідного краю в месіаністському дусі подане державно-щасливим:

*... Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..*

В добу “романтичного націоналізму” (І. Франко) Шевченко персоніфікував у Прометееві незнищенність душі та волі нації, звівши виборення волі як перспективу боротьби за свободу проти імперських колонізаторів (“Кавказ”). Речник демократичної

“Україна в антоновім огні”: ідейно-тематичний комплекс української поезії XIX – XX століття

рівності, він молив-благав здолати диференціацію українського соціуму на антитетичні прошарки, бо інакше не “оживе добра слава”, слава України. Поет усовіщав тих одноплемінників, які пруться на чужину “шукати доброго добра” (“І мертвим, і живим...”). Художньо моделюючи взаємини державної “слов’ян сім’ї великої”, підносили рівність вільних народів-братів, спільний захист від експансії (присвята “Єретика” – це декларація слов’янофільсько-республіканської ідеології, відмінної від російського слов’янофільства). Протиставляв колоніальній під’яремності ідею державної волі, дарованої, як уважали романтики, народам самим Божим провидінням. У знаменитому “Заповіті” митець ревного релігійного чуття аж до християнського містицизму прирік свою безсмертну душу на скитання: допоки Україна не визволиться через народне повстання, душа поетова не полине до Бога.

Політичний радикалізм Шевченка продовжував ділити вогненною правдою всіх українців на мертвих і живих й у невільницький творчий період. Отих перших, за щонайтяжчу провину – злочин супроти нації – “земля не приймає” (“казематна” балада “За байраком байрак”). Характеру багатоаспектної художньої студії недоль України й українців – поема “Іржавець”, центральний твір історичної проблематики цього періоду. Основний зміст тут становить уболівання за програш державницького чину (“якби були / Одностайне стали / Та з фастовським полковником / Гетьмана єднали, / Не стриміли б списи в стрісі / У Петра у свата. / Не втікали б із Хортиці / Славні небожата, / Не спиняв би їх прилуцький / Полковник поганій... / Не плакала б Матер Божа / З Криму за Україну”). Причину неуспіху боротьби автор бачив у браку єдності серед українців, сміливо висловлюючи симпатії до Мазепи як патріота батьківщини. А в вірші “Заступила чорна хмара” поетизується Петро Дорошенко, який за переваги ворога та щоб запобігти нищенню України обрав долю заслання в Московщину, де й умер з нудьги. Шевченко вмів ускладнити внутрішнім сумнівом патріотизм героя (Семена Палія в поемі “Чернець” – непевністю в правильності поведінки щодо Мазепи, навіть сумнівом у доцільності життя). Авторський присуд фастівському полковнику однозначний: серце одурило Палія, поставивши проти гетьмана Мазепи – речника незалежності України (“Загине все, ти сам загинеш / І не згадають, щоб ти знав..”). Так однозначно Шевченко-історіософ вирішив антиномію “Мазепа – Палій”.

На засланні поет, повертаючися думкою до рідної неволі, осмислював початки втрати національної ідентичності, покірної служби

Володимир Погребенник

під прапорами Катерини II, безхребетної смиренності й інвалідства духу (іронічні інтенції в малюванні зросійщеного Максима в “Москалевій криниці” – образу-символу чужих духових вартостей). У пісках Азії народився новий Тарас Шевченко, ще більший і “осяяніший од першого” (Вал. Шевчук). Дещо іншими бачаться й художні вектори ідейно-тематичного комплексу України. Бо ж творчість попередніх періодів, фактично становлячи собою метаобраз того чи того стану нації, фіксує такі етапи її історичного існування, як: а) ранню добу неволі – в “Гайдамаках” (народ іще цілком із нею не змирився і знаходить сили збройно стати на ворога); б) час підневільності – в “Катерині” (народ підляг чужинцям, але національна свідомість у нього ще жевріє, і він протестує проти свого покритства, видаляючи Катерину, це живе уособлення національної довірливості і податливості); в) повне подолання і підпорядкування національного організму – в “Москалевій криниці” (народ уже засвоїв чуже світосприймання і “знайшовся на дні своєї екзистенції”, за Я. Розумним). В поемі ж “Неофіти” завдяки діяльності цих борців за волю та попри те, що в імперії немає “брата ні сестри, / Щоб не заплакані ходили, не катувалися в тюрмі / Або в далекій стороні / В британських, гальських легіонах / Не муштрувались” стоять уже не деградаційні стани народу, а надії на відродження.

Живе чуття і прозорливість історіософа продиктовали лірикові тверду певність у побудові в майбутньому національного громадянського суспільства, тріумфі конституційної законності та справедливості в державній Україні, де неодмінно колись запанує-таки новий і праведний Вашингтон. Найширше узагальнення вірша “Сон” (“На панщині пшеницю жала”) прокреслює прийдешнє вільне життя статковитого господаря-народу на “своім веселім полі”.

Оновлення землі за звитяги правди звільнить і людину, гармонізує її життя (“І Архімед, і Галілей...”, “Ісаія. Глава 35”). Є в Шевченка й написані в тому ж біблійному пророчому ключі апокаліптичні вірші. Присвячена отчому краю переробка “малого пророка” “Осії, глава XIV” показує моторошну перспективу тяглої безчи й псевдодержавності: “Погибнеш, згинеш, Україно, / Не стане знаку на землі”. Інвектива проти вбиваючих батьківщину “біснуватих собак»-перевертнів, усіх “чад лукавих” про цьому влягає інтонаціям синівської ніжності: “Воскресни, мамо! / І вернися В світлицю-хату; опочий”. Об’єктом художнього відтворення по засланні є знову руйнація України на тлі прислужництва останнього гетьмана Розумовського (дешево дипломатичне лицедійство з лизанням патинків цари-

“Україна в антоновім огні”: ідейно-тематичний комплекс української поезії XIX – XX століття

циних у “Невольнику”), тривкість симпатій новочасних Катерин до “москаля-пройдисвіта” (“Титарівна-Немирі вна”). Один із останніх, візіонерський вірш 1860 р. “Бували війни й військовій сварі...”, натхненно звістив крах царату і вивільнення України до нового самостійного життя. Козарлюгу-дуба (символ отчої землі) за віки поточили “людські шашелі” й “дядьки отечества чужого”. Та від коріння проросли “зелені парості”, вони “виростуть” – і той дуб “розтрощить трон”, “порве порфиру!”

З цієї націєтворчою метою Шевченко писав “Буквар” і творив національну самосвідомість українства, шукаючи виходу з манівців історії, на яких опинилась Україна. Його спадщина осяяна ідеєю України поза безоднями, її державної окремішності. Тільки вона спроможна зробити “нашою не свою землю”, внести “правду, і силу, і волю” в “рідну хату”, забезпечити повноголосся славних думи і пісні. Тож поезія Тараса Шевченка залишається об’єднуюче-національною цінністю, арсеналом непроминальних моральних вартостей, Новим Заповітом українському й усякому іншому народові, що прагне гідного життя на засадах Божої правди. Не тільки Шевченка – і її ворогами постають ті писакм, які паплюжать поета, пропонують вилучити його багатоцінні писання зі шкільної програми з літератури (воістину доборолась Україна до самого краю!).

Головним внеском Івана Франка-лірика в розбудову темарію долі рідного краю в минулому та його перспектив на майбутнє став цикл “Україна”, проскрибований радянською цензурою. Вже зачинний монолог “Моя любов” відтворив як контрастні “святую, чисту красу” України та її тяжку історичну долю. Корективом останньої в сучасному прочитується адресація “Ляхам”. На противагу тяжкому досвіду минулого в узаєминах із гоноровитими сусідами, які не раз кривдили “старшу сестру” (так алегорично її зображено в ранньому вірші “Коляда”), поет підніс рівність народів-сусідів та їхню взаємну толерантність.

Того ж 1880-го р., коли створено знамениті “Каменярі”, було написано і національний гімн “Не пора!...” Франко-державник і соборник уже з перших рвійних стоп амфібрахія ствердив тут породжену самим часом потребу служіння вже не “москалеві й ляхові”, а матері-Україні. Провістивши настання ери змагання рідного народу за волю, поет закликав її вірних синів єднатися під прапорами барв широких ланів і високого неба, вибороти славу і свободу. Хоча історіософ передчасно назвав кривду вітчизни вже довершеною, важко переоцінити значення наявних у “Не пора!...” протесту проти деспо-

Володимир Погребенник

тизму “невигласків” і царя, заклику до патріотичного єдиномислія українців, маніфестації готовності до самопожертви задля виборення суверенності України. Вірш-пісня став символом піднесення живого національного духу, виконувався публічно побіч “Ще не вмерла Україна”.

До заборонених в СРСР текстів належали й однотемний із “Не пора!...” вірш “Розвивайся ти, високий дубе...” та пісня “Гей, Січ іде...” – яскраві вияви авторового ідеалу. В першому випадку лірик-візіонер напророкував наближення “красної весни”, коли “Не побіджена злими ворогами, Україна встане”. Щасливу славному матір він відтворив у масштабах “Великої України”, без пізніших утрат території – “Від Кубані аж до Сяну-річки / Одна нероздільна”. Наука матері, що згортає теплою рукою дітей нещасливих і блудних сиротят – усе своє пагіння, полягає в осуді пролиття братової крові, служіння сусідам та піднесенні їм на противагу чесної служби для власної хати. Воскресіння ж України на шляхах єднання українства, його братання задля щирої праці в баченні Франка неодмінно приведе до того, що рідна нація “газдою, не слугою” перед світом стане!

Ідеал повного, нічим не зв’язаного і не обмеженого життя і розвитку нації, обґрунтований ізгодом у статті “Поza межами можливого”, міг утілитися в життя рухом січового стрілецтва України. І хоч образ її в пісні цій, бойовій, похідній, фактично відсутній, та Франко привітав енергійним художнім словом виникнення і ширення загонів “усусувів” саме як тієї патріотичної сили, що проголосила: “В нашій хаті наша воля, А всім зайдам зась!”. Пісня, з якою зростав молодий січовий рух, у збірці 1913 р. “Вірші на громадські теми” знайшла місце серед гімнів Франка – не лиш як ілюстрація до подій початку віку, а й символ відродження нації. Тож у цілому цикл “Україна” є однозначним доказом того, що поет і в добу симпатій до соціал-демократизму західного типу (того, що з людським обличчям) був українознавцем-державником, речником незалежної і соборної України.

80-ті рр., окрім “Не пора!...” й ін. творів, породили низку й таких маловідомих осмислень долі України, що поки що не “воскресли” (за винятком “Святовечірньої казки”, вміщеної в книжці “Встане славно мати Україна”). Так, присвята “Русинам-фаталістам” (1883), слідів якої годі віднайти в циклі “Із злоби дня” книжки “Давне і нове” в п’ятдесятитомнику, показова художнім історизмом Франка, тоді позитивіста і натураліста. Солідарний із мовцем-русином, він охарактеризував як гірку долю України за часів “князів хижацьких, І по-

“Україна в антоновім огні”: ідейно-тематичний комплекс української поезії XIX – XX століття

ловців, і литовців, І неситих дуків ляцьких”, за експансії турчина, татари́на і московських людей. Серед лих новочасних ізгадано податки, лихву, повені й голод. Фаталізові історії доля протиставила хіба що терпіння русинів і тривкість Руси-України...

Низка поетичних адресацій долучила до антитетичних факторів діяння визначних українців. Франко виступив друком із посвятами М. Драгоманову, Вол. Барвінському (двічі), О. Кониському. В першому з них, зокрема (опубл. 1882), особу вчителя піднесено за прокреслення шляхів, “куди іти”, “щоби на волю вийти з “мертвоти темниці”, як “життя і кров... до поступу будови докладати”. Значення Драгоманова в розвою свідомого українства, зокрема його нового покоління, в тому, за Франком, що він його переродив, навкруг “розбив невіжости границі..., На волю вивів з мертвоти темниці”.

Нарешті, “Замість прологу. Святвечірня казка” (1885) та “Пролог” (1888) – саме ті твори, що позначені безпосереднім спілкуванням (у т. ч. через уведення в коло персонажів) із образом України. Вони цінні насамперед осмисленням історичної долі вітчизни, віщим утвердженням її кращих перспектив, Етнопедагогічного плану Франкова “казка” явила її в подобі милоголосої “жінчини” надземної краси. В узгодженій із правдою історії візії ліричного героя-автора вона ? “не в сріблі-злоті,

*А в простім, хоч зовсім не вбогім, чистім строю,
З лицем, осяяним здоров'ям і красою,
І з мислі виразом могучим на чолі,
І з оком, що пройма глибок серця і цілі
Простори земнії обнять, здасться, в силі ” [4; 13].*

Алегоричний діалог розкриває її як не останню красою й розумом між сестрами – іншими етносами слов'ян. Розбудовуючи антитезу “минуле – сучасне”, поет уніс пост- і антиромантичні акценти. Якщо в минулому рідної землі цурався й “власний рід” (“тому, що бідна”), і Україна впродовж століть змушена була сидіти Попелюшкою в попелі надій “серед плачу гіркого”, то в нові часи вона вже повернула “коханую рідню”. Так відтворено зрослу в другій половині XIX ст. самосвідомість рідної нації. Заключна частина казки під Святий вечір засобами умовності (політ на крилах херувима над Україною) відтворює бажане – зріст сил у народній “кожній груді”, святого завзяття – в духовенства, названого сіллю землі. Просторий рідний край, “моя держава” міст і сіл, згідно натхненних слів Матері, – це “Мої терпіння всі, моя будучність, слава: Дністер, Дніпро, і Дон, Бес-

Володимир Погребенник

киди і Кавказ, / Отсе, сини мої, мій чудний рай – для вас!”. Сокровеним заповітом любити його, провіщенням кінця чужої влади, наруги над українцями вивершено цю апологію патріотизму.

Відроджуюча й визвольна функція Слова та його, рідномовного й образного, перспектива, взаємини України й Росії – таким є осереддя “Прологу”. Присвячений 50-літтю смерті автора “Наталки Полтавки” твір був читаний публічно артистом Яновичем перед виставою п’єси 29 жовтня 1888 р. Його засновано на тонко висловленій тотожності між долею блукача Енея та значенням його творця, що, спраглий щастя України, зв’язав її минуле та майбутнє. Та українства “Сімейне щастя під неволі гнітом Не вигрілось”: паном став рядити в хаті Вдови непроханий “Чарівник Москаль”. Політику Росії щодо України Франко передав за допомогою виразної синекдохи – двох лише слів Москаля, “як звір могучих”: “Малчать, стара!” – отсе всі його чари”. Вони різким дисонансом обірвали віщу пісню “батька Йвана”, тяжким прокляттям упали на українство, переслідуване, мов дикий звір у лісі. Стан під Росією тієї землі, де раніше дзвеніли пісні Бояна і грізні слова Богдана, звідкіля йшла на північ освіта і наука, – тихий, темний і похилий. Нарощуючи історико-політичні аргументи, поет замкнув образне коло: на Наддніпрянщині не можна вшанувати й пам’яті великого полтавця рідною мовою. Це можливо лиш в однім куточку, куди не сягнула “рука грізної самоволі”, – в Галичині, де українці залишилися собою самими, своє шанують. За Франком, довге і болюче Енеєве блукання українців тоді дійде кінця, коли рідні слово і пісня вогнем очистять духові слабості. А по тому “Упадуть ті твердині, що нам нині Тюрмою, й залунає наше слово, Прекрасне й свіже на весь світ, наново!”.

Тож цикл “Україна” і вірші поза збірками показали: “поет національної честі” (Симон Петлюра), Франко ще замолоду визначив ідейно-творчі орієнтири, що вели до ліпшої будучності рідних краю і народу – на шляхах суверенності, національного автократизму, свободи культурного розвою, а також міжнародного добросусідства.

Духовна донька Тараса Шевченка й нащадок герцогів Захолм’я Леся Українка з молодих літ творила словесний мартиролог України в вимушеному пробуванні в “тюрмі народів” упізнавані реалії Наддніпрянщини ХІХ ст., окреслено ті “перспективи”, які чигають на націю з утратою державності (“В кормигу запрягав народ народа, На вільне слово ковано кайдани”). На противагу пасивному тужінню над “давнім лихом” батьківщини Леся Українка закликає боротися за нове вільне життя – адже не спадуть самі “кайдани з нас”.

“Україна в антоновім огні”: ідейно-тематичний комплекс української поезії XIX – XX століття

Відчуваючи просто-таки фізичний біль від ран на лоні України, її вірна донька, речниця повстання, мужньо адресується до всіх патріотів рідного краю: “Як маємо жити в ганебній неволі, Хай смертна темнота нам очі застеле!”. В межах романтичної антитези минулого і теперішнього “поетка українського Рісорджіменту” (Дмитро Донцов”) формувала сподівання на продовження лицарських традицій України доби козацької держави молодого покоління (“Ой високо сонце в яснім небі стало”...).

Видані окремою збіркою, “Думи і мрії” (1899) з центральним образом Волі, найяснішої в темниці (імпульс дав “Шильйонський сонет” Д. Байрона) стали духовним антидотом супроти режимних репресій “Матері-невільниці” та її дітей, оскарженням злочинів проти людяності, що відбирають надію на кращу долю в одного покоління українства за другим. А для помсти за це – і “крові мало!”. Леся Українка була переконана, що відродження батьківщини неможливе без пробудження всіх і кожного. Без оновлення ж духовних сил нації не знести китайської стіни “рідної неволі” (“Поворіт”). Існування ж бездержавної рідної етнічної маси викликало порівняння з конанням заживо похованих у землянках, звідки не чути вже не те що непокірних слів, а й самого стогнання (“Fiat pox!”). Глибокосутні націєзнавчі й націєтворчі констатації в присвяті “Товарищі на спомин” (1896) прибрано в форму безпосередньої компрометації результатів невольництва. В чужій імперії українці – обідрані раби без хати, в яких усе відкрите “тюремним ключарам”. Гіркої правди сповнене Лесине слово про народ, який упродовж чвертьвікового колоніального статусу “Ніколи світа сонця не видав, За ворогів іде в огонь і в воду. Катам своїх поводарів оддав”.

Глибше, зрозуміти світ ідей письменниці й головну з них у тім числі – державної волі України як протиставлення й антидот від її стидкого невольництва – допомагають факти громадсько-політичної діяльності Лесі Українки кінця 90-х – початку 900-х рр., її публіцистика й епістолярій, ув СРСР недруковані. “Хронологія...” О. Косач-Кривинюк (Нью-Йорк, 1970) розкрила її концепцію “братніх народів” як сусідів, не маючих “ідентичних інтересів”, чому українцям треба йти “до свого намету”. 1900-го р. Леся Українка в “Оцінці програми Української соціалістичної партії” виступила з гаслом суверенності України, яку вона бачила вільною, незалежною, республіканською Українською державою.

Міру політичного розуму і національного самостійництва авторки “Боярині” виявляє лист до М. Кривинюка від 13. XI. 1902 р. –

Володимир Погребенник

автокоментар до задуманої дослідницької праці на тему взаємин України з Росією. Вона мала бути присвячена “найрізчим провинам” Москви супроти “прилученої України”. Протиотрута до офіційних писань про “возсоединение”, ця книжка мала розкрити “антиукраїнськість” політики царів від Алексея Михайловича до Николая II (“чим виразніша була індивідуальність царя,... тим гірше діставалось від нього Україні”) на історичних фактах зруйнування Січі, закріпачення люду, “канальної” роботи, віддання Правобережжя Польщі, рекрутчини тощо. Уроки втраченої державності підкреслювали: “Москаль віри не діймає” від початку аж досі, показували, як “наші не знали, кому прихилитись, а которому царю”, і як не варт “нікому прихилитися” [3; 643 – 644].

В творчості це переконання відлунули в осмисленні циклом “Жидівські мелодії” теми будування подоланим етносом, який утратив свою державність, чужих “підвалин і мурів міцних”, мотиву знекровлення нації, підпорядкування її сил і ресурсів ворожому “дому роботи” – “країні неволі” (паралелізм України й гебрійського царства в вірші “Як Ізраїль діставсь ворогам у полон”). Трагедія народу в “залізнім ярмі” трансформовані в історіософському ключі в вірші “І ти колись боролась, мов Ізраїль...”, відсутньому в 10-ти і 12-титомнику творів Лесі Українки. Текст цей сягнув першопричин утрати батьківщиною державності. Зокрема, гео- (сам Бог оточив Україну “народами, що, мов леви в пустелі, рикали”, прагнучи її крові) й просто політичних (за української “пільми” “брати братів не пізнавали рідних”). Але чин Богданової правиці розсіяв ворожі народи, “немов шакали ниці”, спричинився до взаємопізнання та з’єднання братів із різних регіонів України, її конфесій, уможливив відвоювання і соборну злуку її “землі обітованої”. Та після Переяслава і зради Росії настали “Знову тьма, і жах, і розбрат”. Епоха Руїни в історичному моделюванні поетки вподібнена новому “єгипетському полону”, та не в “чужій землі, а в нашій власній”. Мукою патріотки-державниці пройнято рядки про століття полону в “ненависній чужині”, мандри безпричальної “отари і пастухів”. Вони зумовили вираз прохання “від супротивного” розсіяти бездержавну масу в країнцві світами, щоби хоч ностальгія навчила їх шукати батьківщини. Фінал твору, онадієний вірою в те, що не загине Вкраїна в “вигнанні Чужою-чужиницею в неславі”, пов’язує українську державну перспективу з загибеллю “нового Вавилону” – Російської імперії. Запорукою цьому авторка вбачає героїзм “сили молоді” (“Епілог”), порив до свободи (“Пісні про волю”, втім, нагадують про неготовність усіх

“Україна в антоновім огні”: ідейно-тематичний комплекс української поезії XIX – XX століття

українців за неї одностайно стати під “давніми бунчуками”). Єдиноможливим розв’язанням авторці бачиться розрубання мечем усіх замків і кайданів, щоби випустити з темниці волю-бранку (“Казка про Оха-чародія”).

Задля вкорінення державницької ідеї в читацьку свідомість Леся Українка звернулася до показового епізоду з історії Шотландії доби її воєн за незалежність проти Англії в 1296 – 1314 рр. Поема “Роберт Брюс, король шотландський” мав не лише поверхневі аналогії “Росія – Англія”, “Вкраїна – Шотландія”. Навіяння “Чудацьких думок про українську національну справу” М. Драгоманова можна спостерегти в Лесиній характеристиці волелюбного краю та його війська (те, що в ньому самі селяни й єдиний лицар, суголосне твердженню Драгоманова: “крізь наші люди zostалися майже самі мужики”). Українським життєдайним оптимізмом пройняті слова Брюса “Наш край віддавна вільний був, / Таким повік він буде”.

Конститутивно українознавчого характеру, за слушним спостереженням Ю. Шевельова, “Одно слово”. Ця поема – про український народ, що в умовах вікової візантійщини втратив поняття свободи, і про українську інтелігенцію, що розумом і дією виробила це поняття, але не може його пояснити решті народу. Відбито в творі поширений і дотепер “синдром дешевої ковбаси”, протиставленої несвідомими людьми державній незалежності. Мовлено-бо “старим тубільцем”: до чого воля, коли “ї їжі, і всього доволі”. Тут маємо образне глибокопсихологічне осмислення підколоніальної ентропії душ.

Висловом заповітної віри Лесі Українки в визволення і відродження Вкраїни став її “Триптих”. У легенді “Орфееве чудо” знеможені герої – еліта нації, – відбудовуючи поруйноване ворогом місто-державу, прагнуть створити захисток слабодухим його мешканцям, уможливити їх життєву працю. Лише тоді з них стане не гурт пігмеїв, а “впорядкована громада, народ, не гірший від своїх сусідів”. А “Казка про велета” наголосила нездоланні життєтворчі сили народу-велетня, що розірве на собі “усі дроти залізні”... Тож значення класичної спадщини Лесі Українки полягає, зокрема, в тому, що її “олітературені” ідеї державної незалежності України показали, що “українська стихія потрапить сама з себе, з власник сил, із непозичених в інших ідеалів видобути той великий патос, створити ту творчу розгонову силу, яких її заблукані попередники надаремно шукали в чужих національних ідеях або в інтернаціоналізмі” [1; 167].

Відродження української державності, безуспішний захист її й наступна втрата на сім десятиліть, утворення маріонеткової УРСР ви-

значили емоційний спектр і тональність новітнього письменства – “материкового” і діаспорного. Коли з весни 1917-го в ньому радісно залунали пеани волі (“Яка краса – відродження країни...” й ін. вірші Олександра Олеся, “Ой що в Софійському заграли – затремтіли...” тощо П. Тичини, твори А. Кримського, Л. Волошки, О. Кобця й багатьох ін. авторів), то з кінця 10-х років домінують “колискові смерті” (С. Черкасенко), художні меморати (“Пам’яті тридцяти” П. Тичини). Героїко-трагічний зрив нації, Україна на попелищі зруйнованих надій, реквієм утраченій державності – такі лейтмотиви української літератури, твореної в вільніших умовах, і не лише творчості колишніх січовиків і ін. вояків. Ще одна поразка в незалежницьких змаганнях України, причини якої знову й знову були художньо осмислюваними, зумовили намагання побачити історичні прикорні трагедії краю, провести історіософські паралелі, осмислити українську державну перспективу.

Історизм Олега Ольжича в осмисленні долі рідного краю заснований на численних художніх аналогіях, на підході до часоплину як невинної зміни імперій і домінуючих племен. Зокрема, двочастинний сюжетний вірш “Ганнібал в Італії”, внутрішньо пов’язаний із колоніальним статусом у ХХ ст. псевдодержавної УРСР і розшматованої Західної України, підкреслив минуність тріумфу загарбників. Так, передаючи в перших строфах успіх карфагенян на рівнинах Етрурії й Лациї, Ольжич стримано пише: “Здавалося, у попелі умер, Погас вже гарячковий огник Риму”. Проте зразу ж, акцентуючи необхідність консолідації zagrożеної в існуванні країни й нації, викарбував наростаючу градацію рядків-антитез: “Та клали новобранець і едил / На кожний шлях, що / Він (Ганнібал – В. П.) по ньому рушив, / Щити-списи, важке залізо тіл / І крицеві, холодні леза-душі...”. Й у другій частині Вовчиця Риму долає вже Пунійську Левицю Карфагену. Так у ключі філософсько-історичних алюзій бездержавним українцям налякнута: свободу не врятуєш розслабленими м’язами; супутницею самовідданого захисту батьківщини – її перемога і Вічність героїв. Поетизуючи героїзм навіть у боротьбі, приреченій на дочасну невдачу, лірик у поемі “Городок” уперше бере за матеріал новочасний фактаж національного спротиву Галичини окупаційній польській владі, підносячи серце, розітнуте “лезами сурем Невблаганної екстази атентату”. Такою була чоловіча й лицарська відповідь на муки батьківщини, страждання її, опосілої ворогами й ренегатами.

Вбачаючи в історичному саморусі розвиток життя і наповнення його новим змістом, Ольжич не оплакує, скажімо, занепад “холодної

“Україна в антоновім огні”: ідейно-тематичний комплекс української поезії XIX – XX століття

альябастрової Атени” Демосфена. Бачив-бо за його боротьбою з Філіппом майбутню злотну днину Македонського – Олександра. Така філософія змін, занепаду і розквіту давала історичний шанс Україні. Ним лише, на думку поета, треба зуміти скористатися. Це була й філософія виклику “добі жорстокій, як вовчиця”, до рідної землі. Це й було провіщенням – услід за Гердером – кращої, долі батьківщини в колі європейських держав. А запорукою такої долі ізростання “мужнього, повного буйних сил” нового покоління, що й зуміло ще до загибелі автора в Заксенгаузені відновити за найнесприятливіших умов феномен української державності XX століття.

Книжка “Вежі” саме й заснована на протиставленні тим, котрі “лучили гонори своєї землі і службу ворожій державі”, чули тільки голос тіла, ласого “вигоди, їди і родини”, з одного боку, та наших патріотів-державників, незнаних вояків, “на сталь перекутих в огні” – з іншого. Ольжичеве козацьке неприйняття “лакомства нещасного” на службі чужим владарям переросло в поемі “Незаномому воякові” в письмо політично-націєцентричне. Поколінням холопів автор протиставив злото перемог козацької держави при Корсуні і Конотопі, незабутні дні Базару. Ці поетично-літописні згадки вивершені візією Залізної Держави над рідним простором Карпати – Памір, України вже не в антоновім огні – в маєстаті державної величі й гідності, сліпучої і вічної, як слава. Патріотичний оптимізм поета – його онадіючий висновок із циклічної концепції розвитку людства,

“Триптих” із посмертної збірки “Підзамчя” обіграв три вагомні й зламні епохи чи дати рідної історії. Першою – доба короля Данила, який наказує раті збиратися в похід. Ув оцінці Ольжича саме Данило мінімалізував трагічні для Руси-України наслідки 1185 р., набув маєстат Войовника огненної слави. Інший епізод відстоювання гідності української держави – центральна ланка циклу – відсилає до “Року Божого 1688”. Так названий твір із доби випробувань в історії державного козацтва відтворив події напередодні об’єднання України під лицарською булавою Петра Дорошенка:

*Достигло літо, палилося жито.
І звідусіль чужі ідуть жєнци.
Жива ще Мати! Шабля у руці!
І спіле жито копитами збито.*

Інвазія сірої сарани ворога мислиться гетьманом як помста за здобуту Смоленщину. І він жар із розумом державника єднає, не вірить в осінь України і слово надає кривій козацькій вартівниці

Володимир Погребенник

прав”. У заключній частині “Зимовий похід” мовиться про події 1919-1921 рр., дії війська УНР проти більшовицьких окупантів батьківщини. Не новою Каялою, як у поемі “Попіл імперій” Юрія Клена – тріумфальною брамою стає в Ольжича річка Звездаль над Базаром, де більшовики розстріляли 359 вояків УНР. Осінню символіку пір року змінює в трагічного оптиміста шлях України в весняну даль – невгнутий і прямий, “почуття посвяченості землі, чинів і зброї-спільноти, таке ж далекосягле своїм значенням, як... Божа благодать, що сходить на прапори народу чи війська, виключаючи кожний сумнів..”.

Націоналіст Олег Ольжич непроминальним творчим доробком і тепер сприяє формуванню державницької національної свідомості української молоді плеканням культу героїчного змагання за вітчизну, відданості ідеї незалежної України, за яку він особисто боровся на Закарпатті, в Києві тощо. Самоідентифікація поета навечно “прописала” його світлий образ серед того всміхненого легіонового юнацтва, яке “лаштує шоломи, підв’язує мечі” та з докором дивиться на зрозпачених сенаторів, ладних віддати ворогові ключі від Міста.

Тернистою була доля літературних філіацій теми України на основному масиві наших земель, який галичани називали “Великою Україною”. До початку 30-х рр. в УРСР іще можна було говорити правду про буряне поліття 1914 – 1920 рр. У різних родах красного письменства ще незабутою була ідея незалежної соборної України (хоча більшість авторів, окрім “емігрантів”, а ще хіба діячів, яких 1928 р. уже судили в процесі СВУ, – вже поклали певні надії на ідеї тої державності, що реалізувалася в Україні “підрадянській”). Коли наступ тоталітаризму розвіяв ілюзії про державність УРСР в СРСР, а Відродження 20-х рр. стало розстріляним – справжній патріотизм і державництво стало в кращому разі ідеєю для хатнього вжитку. Трагічні крутозлами в новочасній історії України (голод, репресії, війна), вибір сумління зумовили диференціацію письменників, а відтак різні типи функціонування ідеї. Коли більшість, у тому числі найталановитіші автори, як Павло Тичина, “поцілувала пантофлю папі” й стала “автоматниками партії”, зрідка здобуваючися на “кларнетні” тони, інші збройно захищали Україну від обидвох тиранів, Гітлера і Сталіна, й творили художній літопис націоналістичного опору (як Ю. Горліс-Горський), живлячи несфальшовану й некон’юнктурну ідею незалежної, вільної й соборної України. В повоєнний час вона ожила в набутку шістдесятників, нехай і в завуа-

“Україна в антоновім огні”: ідейно-тематичний комплекс української поезії XIX – XX століття

льованих формах. Коли ж “відлига 60-х” закінчилася, в застійну добу чесні з собою письменники працювали для “шухляди”, незаангажовано мовчали чи культивували різні форми ескейпізму (втікання), зокрема в історію. В другій половині минулого століття й тисячоліття несфальшовану й некон’юнктурну ідею України творили спадкоємці державницького мислення Тараса Шевченка, Івана Франка і Лесі Українки – вільнодумні поети-дисиденти (яскравим прикладом – Василь Стус, автор жаского екзистенційного образу “Україна в антоновім огні”, Іван Світличний, Ігор Калинець, Тарас Мельничук і інші), а також чільні “шістдесятники” – насамперед Ліна Костенко.

Образи своєї-чужої України, її народу – “гайдамацького роду”, який “ріжуть линвами на обіддя Кілька сот божевільних літ”, безперечно, центральний у книжках Василя Стуса. Вірші поета, героя і мученика, – це “найчистіший горній біль” його душі. В хронологічному спрямленні названий ідейно-тематичний комплекс започаткувала рефлексія “За літописом Самовидця”. В козацькому діаріюші увагу Стуса закономірно привернули ті записи, об’єкти рецепції і художнього “перестворення”, що під пером “співавторів” стали осторогою антидержавного божевілья “скажених синів України”: “той з ордами ходить, а той накликає Москву”, так що “з руїн Вже мати не встане – розкинула руки в рову”. Передоручаючи виражальну функцію їй самій, поет затаврував їх як катів, лютиших од ляхів і бусурменів-бузурів. Україна ж за Руїни асоціюється в Стуса з порохнявим предковичним дубом, вона “все далі”. Далекосяглі результати ворогування братів – утрата державності (медитація “Сто років як сконала Січ”). Україна XIX ст. у баченні автора – “пекельний край” глибокої ночі, де німає те, що не мучиться в соловецьких келіях. Але сто років мучених надій і “крові синів, що за любов тавровані” Росією, зродили з рабів вірних синів своєї матері-України. Тому вона, рабована віками, згідно пророцтва лірика, не згине. Навпаки, крута і непокірна, зростає гнівом і випростається задля бою за державну волю, доки не впадуть “тюремні двері”. Інакше “в щастя нелюдів пощербне її державний меч і гнів” (цикл “Костомаров у Саратові”, VI).

“Страсті по Вітчизні” (М. Коцюбинська) Василя Стуса-неприсотування ввібрали в себе й багатоманітну компрометацію деформації ідеї України, нації й людини за радянської тоталітарної системи. З такою художньою виразністю і болем про СРСР-івський “веселий цвинтар” у літературі України ще не говорилося. Наприклад, “протух український материк”, бо й немовля вже рветься в манкурти ру-

Володимир Погребенник

бати віковий поріг і дідівський патріотизм. І тому, “Господом забуті, Вітчизни просимо, як подання (“Порідшала земна тужава твердь...”). Макабрична, в дусі “чорного” гумору, картина, коли благодійник “із кокардою на кашкеті” вчить покірний загаль жити в соціалістичному раю (“Ось вам сонце...”). З сарказмом Стус писав про те, як у “білій стужі” батьківщини, де не знайдеш і “червоної тіні калини”, тільки орденоносні пси (четвероногі) демонструють “державну гордовитість і незламність” (“Вдасться чи ні...”). У вивіреному колимською далиною баченні й експресивному вираженні поета нестерпною є рідна чужина – “цей погар раю, храм, зазналий скверни”, якому “за трумно пільма кам’яна”, “царство німоти”. Відкидав він і всерадянську “демократію покори і свободу німувань”.

Знайдемо в Стуса й моторошні візії, споріднені з Маланюковими: пресвята зигзиця-мати зазнала вражаючої деградації, й “сміється божевільна Україна У смертнім леті на чужім крилі” (“Докучило! Нема мені вітчизни...”). Ошукана кремлівськими можновладцями, “оспала, навісна”, Україна собором дзвінким “написалась на мурах тюрми” (“На колимським морозі калина...”). Стусові болі за Україну влада оцінила як спробу звести наклеп на радянський лад, а його любов до рідного народу, занепокоєння кризовим станом української культури розглядалися як злочин, і це саме по собі говорить про антилюдяність системи.

Все ж утрачена земля мислилася Стусом попри все як Богом дане “на всевіки і віки” й тому зникне, але не зникне. Неприкажним серцям патріотів, їхнім “дум смолоскипам, розмаїттям між чужинецьких вогнів”, згідно оптимістичної надії автора, все-таки під силу змінити існуючий політичний статус. Велич поета саме й полягає в тому, що він не лише прочув це – віддав життя за горді майбутні шлях і лик України, ставши їх символом. Як історіософськи мовив Стус-оптиміст про громадян прийдешньої держави,

*Щедрус вам безсмертя щедрий вечір
в новій Вітчизні – по громадді спроб.*

Солідарна зі Стусовим баченням України між молотом і ковадлом Ліна Костенко. Гострі, багаті думкою й розмаїттям ліро-філософських форм її вислову писання Ліни Костенко неодноразово зверталися до рідної землі. Так, в уривках із поеми “Зоряний інтеграл” (V) вона інкримінувала псевдодержавній дійсності УРСР умирання “матері поезії мого народу”. В контексті фрагменту цей образ прочи-

“Україна в антовім огні”: ідейно-тематичний комплекс української поезії XIX – XX століття

тується як сама Україна, бо в наступних рядках ідеться про девальвацію поїменування: “Все називається Україною – Універмаг, ресторан, фабрика. Хліб український, / Телебачення теж українське...”, “І тільки мова чужа у власному домі”. Відсутність державної функції мови, штучне звуження сфери її побутування поетка пояснила одним словом “шовінізм”, через який “мати ледь жива”. Програмний же вірш “Біль єдиної зброї” посилює державницький аспект “Україна – мова” підкресленням святості “пам’яті спасенності”, запоруки життя народу рідного слова, освяченого пурпуровою кров’ю предків. Вістря слова-зброї Ліни Костенко спрямоване проти тих не тільки ворогів, а й власних дітей, які тешуть труну “трагічний” і “безсмертний” мові. Сам дух її, згідно авторки, не став приниженим і плюсклим, хоча доля слала їй “чорні килими – то од Вілюйська до Холуйська, / То з Києва до Колими”. Джерелом оптимізму тут – довічність предковичного, вмитого росами, зоряного і барвінкового краю.

Таким чином, узброєне в метр і риму образне слово пророків і вчителів нації, її духовних світочів драматично й трагедійно віддзеркалило ті тарапати історії, що внеможливіювали історичне буття України. Ще важливіше, що українські митці, особливо від Тараса Шевченка починаючи, створили образну антитезу стану України понад безоднями. В XIX і XX столітті вони переконливо розкрили найвищу цінність і святиню – ріднодержавний статус Батьківщини. Лише в рідній розбудованій хаті – демократичній національній українській державі – можливе відродження і розквіт української нації. Проте саме постання з руїн соборного Дому ще не означає завершення страждань народу, як показала геніальна поема “Мойсей” Івана Франка, а може стати початком інших проблем і страждань. Альтернативи ж, однак, ясній путі незалежності й свободи не існує. В цьому переконують художні твори, свого роду тестаменти рідній нації Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Миколи Вороного, Олександра Олеся, Богдана Лепкого, Петра Карманського, Олега Ольжича, Василя Стуса, Ліни Костенко.

Саме вони протиставили неволі, національній та індивідуальній кривді українську державну волю й правду як ключові архетипи націогенеруючої ідеї. Саме вони присвятили своє слово найбагороднішому завданню – “розкувати невольничу душу” українця, спонукуючи його до саморуйнації комплексу рабської психіки, інакше національні ідеали не будуть досягнуті” [2; 62].

Володимир Погребенник

ЛІТЕРАТУРА

1. *Донцов Д.* Поетка українського рiсорджiменту // Українське слово. – К., 1994. – Кн. 1. – С. 149 – 183.
2. *Жулинський М.* Вірю в силу духа... – Луцьк, 2000. – 268 с.
3. *Косач-Кривинюк О.* Леся Українка. Хронологія життя і творчості. – Нью-Йорк, 1970. – 1249 с.
4. *Франко І.* Встане славна мати Україна. – К., 1996. – 56 с.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено розвиткові теми України. Матеріалом послужила українська поезія XIX–XX століття – від Тараса Шевченка до Ліни Костенко. Розкривається трагізм літературного образу України під владою тоталітарних режимів. Показано патріотизм поетів-нонконформістів, їх віру в краще майбутнє батьківщини. Виявлено значущість індивідуальних внесків письменників в ідеали волі, добра і справедливості.

SUMMARY

The article is dedicated to the evolution of Ukraine theme. Ukrainian poetry works XIX-th – XX-th century – from Taras Shevchenko to Lina Kostenko were used as the material. The tragism of Ukraine's literary image under totalitarian regimes is investigated. The patriotism of poets-nonconformists, their hope in Homeland's better future are shown. The significance of the individual writers contribution to Freedom, Good and Truth ideals is discovered.

Оксана ЄРЕМЕНКО

“DE FACTO” І “DE JURE” УКРАЇНСЬКИХ НУМІНОЗНИХ БАЛАД XIX СТОЛІТТЯ

Віднесений свого часу до другорядних і неактуальних, жанр літературної балади був недооцінений критикою, хоча у період романтизму став своєрідною “формою часу”, задовольняючи найвибагливіші запити читачів, а у добу реалізму, відійшовши на другий план, все ж не вийшов з літературного обігу. Нестаріючий баладний жанр пройшов тривалий і складний шлях еволюції, переживав періоди злетів і падінь, тому назріла потреба дати йому поновлену інтерпретацію.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сучасний
погляд на літературу

ВИПУСК 9

Науковий збірник

Пам'яті академіка Петра Хропка

Київ – 2004

8У(06/

~~ББК~~

Ш5(4 УКР) – 3я 43

С 91
УДК 883.3 С 916

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ЛІТЕРАТУРУ: 36. наук. праць. – Випуск 9. Пам'яті академіка Петра Хропка // Редкол.: П.П. Хропка (відп. ред.), С.С. Кіраль (відп. секр.), В.Ф. Погребенник, І.В. Савченко та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2004. – 318 с.

Збірник входить до переліку фахових видань, затверджених ВАК. (Протокол № 3 – 05/11 від 10.11.1999 р., бюлетень ВАКу № 6. – 1999).

ISBN 966-7773-70-1

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова (протокол №8 від 26 лютого 2004 р.).

У збірнику вміщені наукові праці докторантів, аспірантів та колег акад. П. Хропка, у яких реінтерпретується давня і класична література, аналізуються суперечливі літературні явища ХХ століття, вводяться в науковий вжиток маловідомі та архівні матеріали.

Для науковців, викладачів вузів, гімназій, учителів середніх шкіл, студентів.

Бібліографія в кінці статей.

ББК Ш 5(4 УКР) - 3я43

Редакційна колегія: д-р філол. наук, проф, академік АПН України П.П. Хропка (відп. редактор), д-р філол. наук, проф. О.Д. Гнідан, д-р філол. наук, проф. А.Б. Гуляк, д-р філол. наук, проф. В.Ф. Погребенник, д-р філол. наук, проф. Г.Ф. Семенюк, канд. філол. наук, доц. І.В. Савченко (заст. відп. редактора), д-р філол. наук, проф. С.С. Кіраль (відп. секретар).

Бібліографічна редакція – В.С. Гоїнець.

Адреса редколегії : 01030, Київ, вул. Тургенівська, 8/13,
Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова,
Гуманітарний корпус, кафедра української літератури.
Сл. тел.: 8(044)- 408-21-48, 215-39-31

ISBN 966-7773-70-1

© Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова, 2004

© Колектив авторів, 2004

ЗМІСТ

Сидір КІРАЛЬ Людина, вчений, педагог.....	4
Петро ХРОПКО “Я молодий, бо з молодими!” (Життєпис Петра Хропка, написаний ним самим).....	7
Володимир ПОГРЕБЕННИК “Україна в антоновім огні”: ідейно-тематичний комплекс української поезії XIX – XX століття.....	13
Оксана ЄРЕМЕНКО “De facto” і “de jure” українських нумінозних балад XIX століття.....	32
Олена НАКОНЕЧНА Культурологічна та меценатська діяльність Володимира Леонтовича	41
Галина РАЙБЕДЮК Національна самоідентифікація Миколи Зерова.....	51
Олег ТОМЧУК Синкретизм поетичного стилю Михайла Драй-Хмари.....	62
Іван НЕМЧЕНКО Художній світ Валерія Кулика.....	73
Микола ТКАЧУК Автодієгетичний наратив повісті Михайла Стельмаха “Щедрий вечір”.....	92
Галина НЕМЧЕНКО “Волинь” та “Марія” Уласа Самчука як зразки романного епосу.....	102
Ірина РУСНАК Війна як об’єкт історіософського дослідження у творчості Уласа Самчука.....	121
Ірина ГОЛУБОВСЬКА Ідейно-тематична своєрідність збірки Наталени Королевої “Во дні они”.....	131

Віра ПРОСАЛОВА Феномен художнього профетизму у творчості празької поетичної школи.....	143
Світлана БАРАБАШ Динаміка психологічних рефлексій в контексті інтимної лірики Ліни Костенко.....	152
Ганна РАДЬКО Літературознавчий погляд на сонети Дмитра Павличка.....	164
Анатолій ГРИЗУН Образне уречевлення природи в українській поетичній сугестії другої половини ХХ століття (з творчої практики В. Голобородька, В. Коломійця, П. Мовчана, Д. Павличка).....	182
Ярослава ХИЖУН “Записки полоненого” О. Кобця (Варавви) як історичний документ і визначний літературний твір.....	193
Олександр ГАЛИЧ Літературознавчі студії Григорія Костюка доби еміграції.....	214
Галина ГРЕГУЛЬ П’ять проблем сучасної біографістики.....	230
Майя ХМЕЛЮК Словесний образ мовою графіки: Еней в ілюстраціях А. Базилевича.....	241
Юлія КІНДЗЕРСЬКА Архетип героя і традиційні особливості національного (англійського) образу світу.....	248
Леся КРАВЧЕНКО Філософське підгрунття “Дуїнських елегій” Р. М. Рільке.....	263
Ярослав КОЗАЧОК Українсько-польські взаємини в публіцистиці Миколи Костомарова.....	283
Петро ІВАНИШИН Національний імператив та його вираження в поезії Є.Маланюка.....	295
Фотоілюстрації.....	305
Наші автори.....	310